

Redakcja naukowa: Jerzy Woźnicki

TRENDY, MODELE I PERSPEKTYWY

ROZWOJU SZKOLNICTWA WYŻSZEGO
W POLSCE: 2021-2025
Z PROJEKCJĄ DO ROKU 2030

Wydawnictwo
Politechniki Śląskiej
Gliwice 2022

Recenzent Prof. dr hab. Michał Kleiber

Opracowanie redakcyjne Monika Moszczyńska-Głowacka

Utwór w całości ani we fragmentach nie może być powielany, ani rozpowszechniany z pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych, bez pisemnej zgody posiadaczy praw autorskich.

© Copyright by Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich; Fundacja Rektorów Polskich, Politechnika Śląska w Gliwicach

ISBN 978-83-7880-837-4

Nakład 100+44 egz.

Wydawnictwo Politechniki Śląskiej
Gliwice 2022

SPIS TREŚCI

Część 1

Cele i założenia ogólne Projektu pn. „Prognoza rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2030 r.”

Jerzy Woźnicki

- 1.1. Wprowadzenie9
- 1.2. Założenia metodologiczne i wytyczne dla autorów rozdziałów11
- 1.3. Zakres tematyczny zagadnień będących przedmiotem poszczególnych ekspertyz13

Część 2

Wizja i strategia: tendencje i uwarunkowania rozwoju systemu szkolnictwa wyższego

- 2.1. Ocena aktualnie obowiązujących regulacji ustawowych19
Iryna Degtyarova
- 2.2. Prognoza stanu szkolnictwa wyższego w świetle rządowych dokumentów strategicznych PNP, KPO oraz innych dokumentów strategicznych, z uwzględnieniem planowanych funduszy spójności w ramach perspektywy budżetowej UE: 2021-202735
Anna Chełmońska-Soyta, Agnieszka Dziedziczak-Foltyn
- 2.3. Regulacje i zmiany systemowe w perspektywie 2025-2030: zmiany w ustawach i rozporządzeniach oraz ich prognozowane następstwa47
Piotr Rączka, Tomasz Jędrzejewski
- 2.4. Przyszłość szkolnictwa wyższego w Polsce w świetle trendów międzynarodowych, w tym przynależności do EHEA i ERA oraz innych uwarunkowań europejskich i prac EUA: prognozowany stan na lata 2025-2030. Koncepcje i trendy światowe oraz Sieci Uniwersyteckie. Modele rozwojowe uniwersytetu57
Marcin Pałys, Dorota Piotrowska
- 2.5. Uniwersytety polskie jako uniwersytety europejskie72
Stanisław Kistryn Paweł Śniatała
- 2.6. Wartości i wolności w szkolnictwie wyższym. Trendy rozwojowe w zakresie etyki w nauce oraz rzetelności badawczej: prognoza na okres 2025-203086
Paweł Luków, Iryna Degtyarova
- 2.7. Zmiany kulturowe w uczelniach w zakresie zakazu dyskryminacji, równego traktowania oraz kultury pracy102
Janina Filek, Robert Kmiecik

Część 3

Dywersyfikacja i modele: tendencje i uwarunkowania rozwojowe uczelni

- 3.1. Zmiany w wyższym szkolnictwie artystycznym i osiągnięcia uczelni w dziedzinie sztuki: stan na 2025 r. z projekcją do 2030 r. na przykładzie Akademii Sztuk Pięknych i uczelni muzycznych121
Piotr Kielan, Cezary Sanecki
- 3.2. Zmiany w akademickim niepublicznym szkolnictwie wyższym : stan na 2025 r. z projekcją do 2030 r.131
Stanisław Mocek, Bolesław Rok
- 3.3. Zmiany w zawodowym niepublicznym szkolnictwie wyższym: stan na 2025 r. z projekcją do 2030 r.142
Waldemar Tłokiński
- 3.4. Procesy zarządcze w szkolnictwie wyższym w Polsce, konsolidacja, dywersyfikacja, modele organizacyjne uczelni: z perspektywy lat 2025-2030159
Lukasz Sułkowski, Robert Seliga
- 3.5. Zasoby finansowe, kondycja ekonomiczna uczelni w systemie szkolnictwa wyższego – poziom makro i mikro. Ewolucyjne zmiany w zakresie systemu finansowania uczelni i wysokości nakładów w świetle trendów europejskich – perspektywa 2025-2030168
Wiesław Banyś, Maria Hulicka

3.6. Wymagania rozliczalności uczelni w świetle regulacji i doświadczeń – prognoza do 2025 r. z projekcją do 2030 r.	182
<i>Piotr Bula, Bartłomiej Nita</i>	
3.7. Stan uczelni i post-pandemiczne uwarunkowania ich działalności w 2025 r. z perspektywą do 2030 r.	194
<i>Marian Gorynia, Jan Duława</i>	
3.8. Systemy informatyczne szkolnictwa wyższego i nauki: POL-on, JSA i RODO w świetle regulacji i praktyki. Transformacja cyfrowa uczelni – stan na 2025 r. z projekcją do 2030 r.	203
<i>Grzegorz Mazurek, Anna Mrozowska</i>	

Część 4

Misja uczelni: procesy, efekty, relacje

4.1. Kandydaci na studia w perspektywie 2025 – 2030 – wybrane uwarunkowania edukacyjne, kompetencyjne i demograficzne	213
<i>Stefan Kwiatkowski, Jan Łaszczyk</i>	
4.2. Zmiany w systemie kształcenia: PRK, kształcenie studentów, studia oraz kształcenie specjalistyczne – stan prognozowany na 2025 r. z projekcją do 2030 r., z uwzględnieniem zmian wynikających z Procesu Bolońskiego	221
<i>Ewa Chmielecka, Marcin Dokowicz</i>	
4.3. System zapewniania jakości kształcenia w szkolnictwie wyższym w perspektywie 2025 r. z projekcją do 2030 r.	241
<i>Krzysztof Diks, Agnieszka Pivowar</i>	
4.4. Absolwenci uczelni i ich zatrudnialność, kapitał ludzki i rynek pracy ze zmianami wynikającymi z rozwoju cywilizacyjnego w perspektywie 2025 r. i 2030 r.	253
<i>Agnieszka Chłoń-Domińczak</i>	
4.5. Kształcenie doktorantów – stan prognozowany na 2025 r. z projekcją do 2030 r.	265
<i>Andrzej Kraśniewski, Jacek Lewicki</i>	
4.6. Ścieżki awansu naukowego. Zmiany w funkcjonowaniu systemu szkolnictwa wyższego w zakresie promowania kadry naukowej – prognoza sytuacji w 2025 r. z projekcją do 2030 r.	280
<i>Grzegorz Węgrzyn, Bronisław Sitek</i>	
4.7. Przegląd problemów pozycjonowania systemu nauki i szkolnictwa wyższego w ramach klasyfikacji międzynarodowych	291
<i>Tomasz Szapiro</i>	
4.8. Zmiany w szkolnictwie wyższym z uwzględnieniem pozycji uczelni, w świetle wstępnych wyników K1 i K2 ewaluacji jakości działalności naukowej z 2022 roku	310
<i>Jan Pomorski</i>	
4.9. System konkursowy finansowania badań naukowych. Inicjatywy doskonałości w akademickim szkolnictwie wyższym: regulacje, doświadczenia, zmiany systemowe w perspektywie lat 2025-2030	322
<i>Zygmunt Lalak, Marek Pawelczyk</i>	
4.10. Sprawy rynku wydawniczego i wydawnictw naukowych, z uwzględnieniem uwarunkowań krajowych i międzynarodowych	335
<i>Ewa Bluszczyk, Andrzej Chrzanowski, Iryna Degtyarova, Aurelia Grejner, Agnieszka Kalowska, Monika Kulesza-Czupryn, Mariusz Luterek, Joanna Skopińska, Grzegorz Wierczyński</i>	
4.11. Umiejędzynarodowienie uczelni polskich – standardy, rozwiązania organizacyjne i procesy adaptacji do wymagań internacjonalizacji działania (spojrzenie w skali mikro): prognoza do 2025 r. z projekcją do 2030 r.	354
<i>Dominik Antonowicz, Paweł Wielgosz</i>	
4.12. Współpraca uczelni z partnerami z otoczenia gospodarczego: transfer technologii, innowacyjność – stan obecny i perspektywa na lata 2025-2030	361
<i>Robert Przekop</i>	

Część 5

Kontynuacja prac nad Prognozą377

Jerzy Woźnicki

- 5.1. Opracowywanie syntezy informacji pozyskiwanych od ekspertów, zespołów badawczych oraz z innych źródeł w ramach Projektu
- 5.2. Identyfikacja zagadnień do wyjaśnienia, budzących wątpliwości
- 5.3. Określanie kryteriów wariantowości Prognozy i wskazywanie liczby i rodzaju wariantów

4.5.

Kształcenie doktorantów: stan prognozowany na 2025 r. z projekcją do 2030 r.

Andrzej Kraśniewski¹, Jacek Lewicki²

Wstęp

Kształcenie doktorantów jest dynamicznie zmieniającym się obszarem, w którym spotykają się istotne elementy systemu szkolnictwa wyższego i systemu badań naukowych³. Zachodzące w Polsce zmiany w modelu kształcenia doktorantów są w znacznym stopniu odzwierciedleniem trendów obserwowanych w krajach o bogatym doświadczeniu w zakresie przygotowania wysoko wykwalifikowanych kadr o kompetencjach badawczych, będąc jednocześnie pochodną naszej tradycji akademickiej oraz innych rozwiązań systemowych dotyczących nauki i szkolnictwa wyższego.

Kierunki ewolucji modelu kształcenia doktorantów obserwowane na świecie, a zwłaszcza w Europie, przedstawiono w⁴, charakteryzując następujące elementy tego modelu:

- charakter procesu kształcenia,
- cele i rezultaty kształcenia,
- skala kształcenia,
- instytucje kształcące (nadające stopień doktora),
- warunki podjęcia kształcenia,
- organizacja procesu kształcenia,
- wykorzystanie narzędzi procesu bolońskiego,
- profil kształcenia i uzyskiwanych kwalifikacji,
- opieka nad doktorantem,
- status doktoranta,
- finansowanie kształcenia,
- akredytacja.

Charakterystykę tę można obecnie uzupełnić o pewne dodatkowe aspekty, będące następstwem procesów zachodzących w otoczeniu uczelni i innych instytucji kształcących doktorantów, których znaczenie wyraźnie wzrosło w ostatnich latach, takie jak

¹ Prof. dr hab. inż. Andrzej Kraśniewski – Politechnika Warszawska.

² Dr Jacek Lewicki – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, ekspert polski w Bologna Follow-up Group (BFUG).

³ Hasgall A., Saenen B., Borrell-Damian L., Doctoral education in Europe today: approaches and institutional structures, European University Association 2019, <https://eua.eu/resources/publications/809:doctoral-education-in-europe-today-approaches-and-institutional-structures.html> (dostęp: 23.01.2022).

⁴ Kraśniewski A., Lewicki J., Model kształcenia doktorantów i ocena jego jakości [w:] red. J. Woźnicki Transformacja Akademickiego Szkolnictwa Wyższego w Polsce w okresie 30-lecia 1989-2019, Warszawa 2019.

- stale wzrastająca złożoność problemów będących przedmiotem badań naukowych oraz społeczne uwarunkowania rozwoju nauki (priorytetowe traktowanie badań służących realizacji celów zrównoważonego rozwoju) oraz nowe formy prowadzenia badań (*citizen science*), wymagające rozumienia społecznych aspektów uprawiania nauki, umiejętności komunikowania się w środowisku naukowym i poza nim oraz prowadzenia badań w interdyscyplinarnych i międzynarodowych zespołach badawczych;
- rosnąca ilość danych związanych z prowadzonymi badaniami (big data) i coraz szersze wykorzystanie opartych na tych danych metod sztucznej inteligencji (niezależnie od uprawianej dyscypliny naukowej), wymagające odpowiednich kompetencji w tym zakresie, lecz – z drugiej strony – problemy z dostępem do kluczowych zasobów danych (nie są one własnością instytucji naukowych, lecz wielkich międzynarodowych korporacji czerpiących korzyści finansowe z ich posiadania, nieskłonnych do dzielenia się tymi danymi ze środowiskiem akademickim);
- zmiany w modelu pracy (coraz częstsza praca zdalna, niezależnie od – być może przemijających – uwarunkowań związanych z COVID-19); hybrydowy model współpracy naukowej i kształcenia oraz związana z tymi zjawiskami, a także zgodna z duchem „zielonego ładu”, zmiana w podejściu do internacjonalizacji (zmniejszająca się liczba podróży i spotkań „twarz w twarz”);
- mobilność „rekrutacyjna” – międzynarodowa, ale także w wymiarze krajowym (73% doktorantów uzyskuje stopień doktora w innej uczelni niż tytuł magistra⁵);
- coraz bardziej zróżnicowane kariery badaczy – mniej stabilne warunki zatrudnienia, przepływy między instytucjami naukowymi i innymi, kształtujący się model naukowca działającego w formule freelancera lub mikroprzedsiębiorcy, realizującego kontrakty związane z wykonywaniem konkretnych zadań lub projektów badawczych.

Opisane trendy znajdują odzwierciedlenie w modelu finansowania badań, zarówno na poziomie poszczególnych krajów (krajowe plany odbudowy), jak i europejskim (preferencje dla badań zorientowanych na rozwiązanie istotnych problemów społecznych – *challenge-based research*). Dotyczą też bezpośrednio doktorantów – w ramach Marie Skłodowska-Curie Actions Doctoral Networks, będących elementem programu Horizon Europe, preferowane są przedsięwzięcia interdyscyplinarne, dotyczące takich zagadnień jak zdrowie, cyfrowy przemysł, czy zrównoważony rozwój, a nie takie, które dotyczą poszczególnych dyscyplin naukowych⁶.

Funkcjonowanie w tych warunkach wymaga posiadania przez osoby prowadzące działalność naukową wielu nowych kompetencji. Nie jest możliwe uzyskanie przez początkujących badaczy wszystkich potrzebnych kompetencji w okresie 3-4 lat typowym dla kształcenia w strukturalizowanych formach funkcjonujących w różnych krajach, takich jak szkoły doktorskie itp. Osoba uzyskująca stopień doktora powinna być jednak świadoma wagi tych spraw oraz konieczności dalszego kształcenia/doskonalenia swoich kompetencji, także niezwiązanych bezpośrednio z reprezentowaną dyscypliną naukową⁷. W krajach o dłuższej tradycji przygotowywania doktorantów do wielu typów karier zawodowych,

⁵ A. Hasgall, B. Saenen, L. Borrell-Damian, Doctoral education in Europe today: approaches and institutional structures, European University Association 2019, <https://eua.eu/resources/publications/809:doctoral-education-in-europe-today-approaches-and-institutional-structures.html> (dostęp: 23.01.2022).

⁶ Commission staff working document accompanying the documents “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European strategy for universities” and “the Commission Proposal for a Council Recommendation on building bridges for effective European higher education cooperation”, Strasbourg, 18.01.2022 SWD(2022) 6 final, COM(2022) 16 final. <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-01/accompanying-staff-working-document-higher-education-package.pdf> (dostęp: 23.01.2022).

⁷ Urponen M., Doctoral education for the future – drivers and needs for development, EUA Council for Doctoral Education, 28 August 2019, <https://eua-cde.org/the-doctoral-debate/123:doctoral-education-for-the-future-%E2%80%94-drivers-and-needs-for-development.html> (dostęp: 25.01.2022).

od wielu lat ich kształcenie uwzględnia wszechstronny rozwój kompetencji, wspierany przez inicjatywy takie jako Researcher Development Framework, opracowane przez Vitea, będące przedmiotem zainteresowania m.in. European Science Foundation⁸.

2. Kształcenie doktorantów w Polsce – zmiany przewidywane do roku 2025

Zmiany systemowe

System kształcenia doktorantów w naszym kraju uległ zasadniczej zmianie w 2018 roku w wyniku wejścia w życie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Zmiany wprowadzone przez tę ustawę można scharakteryzować następująco:

- dotychczasowe studia doktoranckie (studia trzeciego stopnia) zastąpiono kształceniem doktorantów w interdyscyplinarnych szkołach doktorskich, prowadzonych przez uczelnie, a nie – jak w przypadku studiów doktoranckich – uprawnione jednostki uczelni (szkoły doktorskie mogą prowadzić również inne uprawnione jednostki naukowe); pierwsze szkoły doktorskie rozpoczęły swoją działalność w roku akademickim 2019/2020,
- powiązano prawo do prowadzenia szkoły doktorskiej z kategorią naukową – szkołę może prowadzić podmiot posiadający w co najmniej dwóch dyscyplinach naukowych kategorię A+, A albo B+,
- zlikwidowano niestacjonarny tryb kształcenia, kształcenie w szkole doktorskiej jest nieodpłatne dla doktorantów,
- praktycznie każdy doktorant kształcący się w szkole doktorskiej otrzymuje stypendium, którego wysokość wzrasta po ocenie śródkresowej.

Jakkolwiek koncepcję wprowadzenia szkół doktorskich należy ocenić pozytywnie – stanowi ona próbę przezwyciężenia istotnych bolączek studiów doktoranckich (ich niskiej efektywności i często niskiej jakości kształcenia) i zbliża system kształcenia doktorantów w naszym kraju do standardów światowych – to jednak przepisy ustawy dotyczące szkół doktorskich pozostawiają znaczny niedosyt. Niektóre projekcyjne rozwiązania, zgodne z założeniami reformy i pierwotnymi zamiarami Ministerstwa, postulowane także w raporcie zespołu ekspertów międzynarodowych⁹, prezentowanym na Narodowym Kongresie Nauki we wrześniu 2017 roku, pozostały w sferze deklaracji słownych.

Chodzi przede wszystkim o stopniowe – w miarę tworzenia kolejnych projektów ustawy i przebiegu prac legislacyjnych – obniżanie kryteriów uprawniających nadawania stopnia doktora i prowadzenia szkół doktorskich. W ten sposób projekcyjna idea skoncentrowania kształcenia w mniejszej liczbie instytucji zapewniających odpowiednie warunki prowadzenia badań i wszechstronnego rozwoju, przede wszystkim odpowiednią „masę krytyczną”, niezbędną do nadania kształceniu charakteru właściwego szkole (m.in. zapewnienia bogatej oferty zajęć, umożliwiającej realizację zróżnicowanych ścieżek kształcenia, w tym kształcenia interdyscyplinarnego) legła w znacznej mierze w gruzach z powodu braku determinacji w realizacji zamierzonych celów – odwagi w przeciwstawieniu się opinii części środowiska akademickiego wspieranej przez naciski polityczne inspirowane postawą „lokalnych patriotów”.

⁸ New ESF-cofounded feasibility study calls for a single European Researcher Development Framework, <https://cordis.europa.eu/article/id/125807-new-esfcofounded-feasibility-study-calls-for-a-single-european-researcher-development-framewo> (dostęp: 23.01.2022).

⁹ Peer Review Poland's Higher Education and Science System, Horizon 2020 Policy Support Facility, European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg: 2017, 1. https://ec.europa.eu/research-and-innovation/sites/default/files/rio/report/PSF-Peer_review_Poland_FINAL%2520REPORT.pdf (dostęp: 23.01.2022).

Pewne wątpliwości budzą też przepisy ustawowe, które stanowią, że kształcenie w szkole doktorskiej kończy się złożeniem rozprawy doktorskiej (art. 204 ust. 1), a nie wszczęciem postępowania o nadanie stopnia doktora (art. 189). Nie wiąże się bowiem w naturalny sposób kształcenia doktoranta z ostatecznym procesem potwierdzania efektów uczenia się na poziomie doktorskim, odbywającym się w wyniku recenzowania rozprawy doktorskiej i jej publicznej obrony.

Skrajnym przykładem ulegania naciskom zmierzającym do obniżania ustawowych wymagań w odniesieniu do kształcenia doktorantów jest ostateczny kształt przepisu dotyczącego znajomości nowożytnego języka obcego przez osobę uzyskującą stopień doktora. Wymaganie to ustanowiono na poziomie B2, czyli niżej niż w przypadku wymagań związanych z tytułem zawodowym magistra. W kontekście globalizacji nauki, deklarowanej intencji podniesienia jakości i poziomu umiędzynarodowienia kształcenia doktorantów (i szerzej – pozycji polskich szkół w rankingach międzynarodowych), przepis ten brzmi zadziwiająco, a mówiąc dobitniej – ośmiesza ustawodawcę, a pośrednio także całe środowisko akademickie.

Regulacje ustawy zmierzają w swej intencji do nadania kształceniu doktorantów bardziej interdyscyplinarnego charakteru. Służy temu m.in. wprowadzenie wymagania tworzenia interdyscyplinarnych szkół doktorskich. Krokiem we właściwym kierunku jest też przewidziana w ustawie możliwość uzyskania stopnia doktora w dziedzinie nauki, a nie w jednej z dyscyplin przypisanych do tej dziedziny. Jest to jednak rozwiązanie połowiczne, gdyż największy potencjał innowacji niosą badania realizowane na styku kilku dziedzin nauki. Brakuje zatem przepisów umożliwiających nadawanie stopnia doktora np. w dwóch dyscyplinach.

Mimo opisanych wyżej i innych dostrzeganych niedostatków rozwiązań legislacyjnych do niedawna Ministerstwo nie przewidywało zmian regulacji dotyczących kształcenia doktorantów. Takie przynajmniej deklaracje składała latem 2021 roku rzeczniczka MEiN, stwierdzając, że "ze względu na krótki dotychczas okres funkcjonowania szkół doktorskich i ich ugruntowywania się w strukturach podmiotów, ministerstwo nie podejmuje aktualnie prac zmierzających do kierunkowych zmian w organizacji kształcenia doktorantów"¹⁰.

Mogłoby się więc wydawać, że założenie stabilności regulacji prawnych odnoszących się bezpośrednio do kształcenia doktorantów umożliwia przedstawienie wiarygodnej prognozy dotyczącej rozwoju tego obszaru systemu szkolnictwa wyższego i nauki do roku 2025.

W istocie jednak obszar ten może okazać się terenem poważnych wstrząsów, spowodowanych decyzjami związanymi z planowanymi procesami ewaluacyjnymi:

- ewaluacją działalności naukowej uczelni i innych jednostek potencjalnie uprawnionych do prowadzenia kształcenia doktorantów, realizowaną w roku 2022,
- ewaluacją szkół doktorskich, która będzie miała miejsce po zakończeniu pierwszego pełnego cyklu kształcenia doktorantów, tzn. w roku akademickim 2023/2024.

Pewne zmiany w tym obrazie może przynieść także, jeśli zostanie przeprowadzona w nieodległym czasie, dyskutowana od lat reforma PAN.

Można również przewidywać wprowadzanie na bieżąco, tak jak w ostatnich dwóch latach, regulacji w organizacji kształcenia doktorantów wymuszonych trudnym do przewidzenia, przebiegiem pandemii i skutkami, jakie może ona spowodować.

Szczególnie duże zmiany może, przynajmniej potencjalnie, przynieść rozpoczęta z początkiem 2022 roku ewaluacja działalności naukowej za okres 2017-2021. Jej efektem ma być przyznanie uczelniom i innym podmiotom prowadzącym działalność naukową kategorii naukowych w każdej

¹⁰ Rzecznik MEiN: od nowego roku akademickiego kształcenie doktorantów możliwe w zwykłym trybie, Nauka w Polsce, 21.07.2021; <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C88671%2CRzecznik-mein-od-nowego-roku-akademickiego-ksztalcenie-doktorantow-mozliwe-w> (dostęp: 25.01.2022).

z reprezentowanych dyscyplin naukowych i artystycznych, od których to kategorii zależeć będą m.in. uprawnienia do nadawania stopni naukowych i prowadzenia kształcenia w szkołach doktorskich.

Wyniki tej ewaluacji są trudne do przewidzenia – regulacje mające istotny wpływ na jej przebieg, w tym zmiany w wykazie i punktacji czasopism naukowych, były wielokrotnie modyfikowane, przy czym ostatnio dokonana zmiana stanowi, że to minister będzie ustalał wartości referencyjne dla kategorii naukowych A, B+ i B, a nie – jak do tej pory – zatwierdzał decyzję Komisji Ewaluacji Nauki. W praktyce oznacza to „ręczne sterowanie” procesem ewaluacji, mogące doprowadzić do motywowanych politycznie decyzji przydzielających uprawnienia i prestiż, ośmieszających – zdaniem ekspertów – system ewaluacji nauki¹¹.

W kwietniu 2021 r. MEiN w odpowiedzi na pytanie PAP, ilu szkołom doktorskim grozi zamknięcie, napisało m.in., że "nie jest możliwe przeprowadzenie symulacji ani estymacji w zakresie tego, jaka liczba uczelni i instytutów po przeprowadzeniu ewaluacji działalności naukowej według nowych zasad może uzyskać uprawnienia do prowadzenia szkół doktorskich, a ile może takie uprawnienia stracić"¹².

W obawie przed trudnymi do przewidzenia, lecz potencjalnie rewolucyjnymi skutkami ewaluacji działalności naukowej, sygnalizowanymi przez różne środowiska, w tym Krajową Reprezentację Doktorantów, pod koniec 2021 roku przedłożony został projekt nowelizacji ustawy, dotyczący m.in. podmiotów uprawnionych do nadawania stopnia doktora oraz podmiotów prowadzących szkoły doktorskie¹³. Proponuje się, aby w okresie przejściowym od uzyskania wyników pierwszej ewaluacji do czasu przyznania kategorii naukowych w wyniku kolejnej ewaluacji, która zostanie przeprowadzona w 2026 r., podmioty, które uzyskają w poszczególnych dyscyplinach kategorię naukową B (co, zgodnie z przepisami ustawy z 2018 roku, oznaczałoby utratę uprawnień do nadawania stopnia naukowego i prowadzenia szkoły doktorskiej obejmującej te dyscypliny), mogły nadal nadawać stopień doktora i kształcić doktorantów w prowadzonych szkołach doktorskich.

Proponowana nowelizacja ustawy gwarantuje względną stabilność istniejących obecnie szkół doktorskich w perspektywie do roku 2026. Nie jest przy tym wykluczone, że w wyniku ewaluacji działalności naukowej powstaną nieliczne nowe szkoły. Pewne zmiany w obrazie instytucji kształcących doktorantów może przynieść ewaluacja szkół doktorskich, która będzie miała miejsce po raz pierwszy w roku akademickim 2023/2024, zgodnie z zasadami określonymi w rozporządzeniu ministra edukacji i nauki z 27 września 2021 r. Trudno przewidywać, jakie będą wyniki i skutki przeprowadzonej ewaluacji, niewykluczone jednak, że – podobnie jak to miało miejsce w przypadku ewaluacji działalności naukowej – groźba zaprzestania funkcjonowania znacznej liczby szkół spowoduje podjęcie odpowiednich „działań osłonowych”. Należy więc przypuszczać, że w ciągu najbliższych kilku lat (do roku 2025) liczba instytucji prowadzących szkoły doktorskie oraz liczba działających szkół pozostanie względnie stabilna.

Z danych dostępnych w systemie RAD-on wynika, że z końcem 2020 roku¹⁴: szkoły doktorskie były prowadzone przez 114 instytucji, instytucje te prowadziły 145 szkół.

¹¹ B. Igielska, Prof. Kulczycki: Minister Czarnek ośmiesza ewaluację nauki, Prawo.pl, 3.11.2021; <https://www.prawo.pl/student/ewaluacja-uczelni-wywiad-z-e-kulczyckim.511528.html> (dostęp: 25.01.2022).

¹² Wiceszef MEiN: chcemy, aby doktoranci mogli ukończyć studia na uniwersytetach, które utracą uprawnienia do prowadzenia szkół doktorskich, Nauka w Polsce, 19.07.2021; <https://scienceinpoland.pap.pl/aktualnosci/news%2C88636%2Cwiceszef-mein-chcemy-aby-doktoranci-mogli-ukonczyc-studia-na-uniwerytetach> (dostęp: 25.01.2022).

¹³ W wykazie prac legislacyjnych projekt dotyczący studiów doktoranckich, Nauka w Polsce, 23.11.2021; <https://scienceinpoland.pap.pl/aktualnosci/news%2C90304%2Cw-wykazie-prac-legislacyjnych-projekt-dotyczacy-studiow-doktoranckich.html> (dostęp: 25.01.2022); Sewastianowicz M., MEiN złagodzi skutki ewaluacji uczelni - jest już projekt, prawo.pl 3.12.2021: <https://www.prawo.pl/student/mimo-kategorii-b-mozna-bedzie-prowadzic-szkole-doktorska,511900.html> (dostęp: 25.01.2022).

¹⁴ Szkoły doktorskie, <https://radon.nauka.gov.pl/dane/szkoly-doktorskie> (dostęp: 18.01.2022).

Rozkład liczby szkół prowadzonych przez poszczególne podmioty przedstawiono w Tabeli 1.

Tabela 1.
Liczba podmiotów prowadzących szkoły doktorskie wg liczby szkół

liczba szkół doktorskich w podmiocie prowadzącym szkołę (szkoły)	liczba podmiotów
1	104
2	2
3	3
4	3
5	2
6	1

Źródło: Oprac. własne na podst.: Szkoły doktorskie, RAD-on; <https://radon.nauka.gov.pl/dane/szkoły-doktorskie> (dostęp: 18.01.2022)

Dużo większe zmiany będą oczywiście zachodziły w liczbie kształconych doktorantów. Liczba ta będzie wypadkową dwóch procesów: stopniowego zwiększania liczby doktorantów kształcących się w szkołach doktorskich oraz „wygaszania” kształcenia realizowanego w ramach studiów doktoranckich. Można też oczekiwać zmian w zakresie umiędzynarodowienia kształcenia doktorantów – odsetka kształconych cudzoziemców.

Dane dotyczące liczby kształconych doktorantów dotyczące lat 2019 i 2020 przedstawiono w Tabeli 2. Instytucjami kształcącymi doktorantów są głównie uczelnie – udział innych podmiotów w liczbie kształcących się osób wynosi ok. 10%¹⁵.

Dane w Tab. 2, dotyczą zaledwie dwóch lat, umożliwiając one jednak – jak się wydaje – wyciągnięcie wniosków dotyczących zasadniczych trendów:

- wzrost liczby doktorantów w szkołach doktorskich (w kolejnych latach do roku 2023) jest i będzie wyraźnie mniejszy niż spadek liczby uczestników studiów doktoranckich; w efekcie liczba kształconych doktorantów będzie w kilku kolejnych latach spadać (aż do osiągnięcia stanu nasycenia w szkołach doktorskich – teoretycznie w 2023 roku),
- udział cudzoziemców w populacji doktorantów będzie stopniowo wzrastał.

Tabela 2.
Doktoranci studiów doktoranckich i szkół doktorskich w latach 2019-2020

liczba doktorantów	rok 2019	rok 2020
szkoły doktorskie	3862	8235
<i>w tym cudzoziemcy</i>	<i>310 (8.0%)</i>	<i>839 (10.2%)</i>
studia doktoranckie	29759	22764
<i>w tym cudzoziemcy</i>	<i>1495 (5.0%)</i>	<i>1196 (5.3%)</i>
doktoranci - łącznie	33621	30997

Źródło: oprac. własne na podst.: Doktoranci w szkołach doktorskich (dane GUS), https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_szkoły_doktorskie_2020

Doktoranci na studiach doktoranckich (dane GUS), https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_studia_doktoranckie_2020 (dostęp: 18.01.2022)

¹⁵ Doktoranci w szkołach doktorskich (dane GUS), https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_szkoły_doktorskie_2020 (dostęp: 18.01.2022); Doktoranci na studiach doktoranckich (dane GUS); https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_studia_doktoranckie_2020 (dostęp: 18.01.2022).

Spadek liczby kształconych doktorantów jest oczekiwanym i zamierzonym celem dokonanych zmian systemowych¹⁶. Do roku 2019 spadek ten – dość powolny (z poziomu ponad 40 tysięcy w latach 2011-2018) był przede wszystkim efektem zmian demograficznych, skutkujących istotnym zmniejszeniem liczby absolwentów studiów II stopnia. Od roku 2019 zasadniczym czynnikiem stało się ograniczenie rekrutacji do szkół doktorskich (w porównaniu z rekrutacją na studia doktoranckie), wynikające z uwarunkowań finansowych, przede wszystkim z konieczności zapewnienia wszystkim doktorantom stypendium w wysokości większej niż na studiach doktoranckich.

Można oczekiwać, że w roku 2025 liczba doktorantów ustabilizuje się na poziomie ok. 20 tysięcy. Liczba ta będzie uzależniona od wielu czynników, w tym:

- procesów demograficznych – nadal malejącej w ich wyniku liczby absolwentów studiów II stopnia i jednolitych magisterskich,
- kondycji finansowej uczelni i innych instytucji kształcących doktorantów, określającej możliwości przyznawania stypendiów i innych form finansowego wsparcia doktorantów (nie tylko liczby stypendiów w wysokości określonej przepisami ustawy, ale także całego „pakietu finansowego” stwarzającego nadzieję na pozyskanie kandydatów z zagranicy oraz kandydatów w obszarach, gdzie rynek pracy oferuje znacznie bardziej atrakcyjne warunki pracy),
- niejasnych perspektyw programu doktoratów wdrożeniowych lub innej formy realizacji kształcenia i badań związanych z doświadczeniami zawodowymi, we współpracy z instytucjami z otoczenia społeczno-gospodarczego,
- dalszego przebiegu i skutków COVID-19; w kontekście rozważań dotyczących liczby doktorantów opóźnienia w realizacji badań mogą skutkować wydłużeniem okresu kształcenia (usankcjonowanym regulacjami prawnymi), co spowoduje „sztuczne” zwiększenie liczby osób kształcących się; z drugiej strony rezygnacje doktorantów z kontynuowania kształcenia związane z pogarszającymi się warunkami kształcenia (ograniczeniami w prowadzeniu badań, w tym utrudnieniami dotyczącymi wykonywania eksperymentów w zagranicznych ośrodkach), problemami z określeniem harmonogramu przygotowania rozprawy doktorskiej ze względu na trudności w prognozowaniu przebiegu COVID-19 oraz związanych z tym restrykcji, a także problemami zdrowotnymi (w tym zdrowia psychicznego), a także potencjalne problemy wizowe kandydatów z zagranicy mogą doprowadzić do zmniejszenia liczby osób kształcących się,
- przebiegu procesu internacjonalizacji, gdzie – z jednej strony może nastąpić pewien postęp stymulowany programami umożliwiającymi wspieranie doktorantów z zagranicy (IDUB, programy NAWA), a także potencjalnym rozszerzeniem strumienia migracji, zwłaszcza z krajów sąsiadujących (Ukraina, Białoruś), z drugiej zaś występują czynniki hamujące, związane m.in. z COVID-19, a także regulacjami prawnymi w różnych obszarach (m.in. polityka migracyjna/wizowa, regulacje dotyczące wspólnych doktoratów).

Istotnym aspektem rozważań dotyczących liczby kształconych doktorantów, wcześniej wspomnianym w kontekście zmian ustawowych mających łagodzić skutki ewaluacji działalności naukowej uczelni i innych podmiotów prowadzących szkoły doktorskie, jest kwestia „rozdrobnienia” kształcenia. W 5 województwach o najmniejszej liczbie doktorantów, 9 szkół doktorskich prowadzi 8 uczelni (jedna z nich prowadzi dwie szkoły), w których to szkołach kształci się łącznie 319 doktorantów¹⁷. Łączna liczba dyscyplin reprezentowanych w tych 9 szkołach wynosi aż 87. Oznacza to, że uczelnie, o których

¹⁶ J. Gowin: doktorantów jest dziś w Polsce za dużo, *Nauka w Polsce*, 20.03.2019, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C33503%2Cgowin-doktorantow-jest-dzis-w-polsce-za-duzo.html> (dostęp: 23.01.2022).

¹⁷ Doktoranci w szkołach doktorskich (dane GUS), https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_szkoly_doktorskie_2020 (dostęp: 18.01.2022) i Doktoranci w szkołach doktorskich w poszczególnych województwach (dane GUS), https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_szkoly_doktorskie_mapa_2020 (dostęp: 18.01.2022).

mowa, kształcą w swoich szkołach średnio po ok. 40 doktorantów, po ok. 4 doktorantów w dyscyplinie (przy rocznej rekrutacji odpowiednio mniejszej, gdyż przytoczone dane obejmują doktorantów, którzy rozpoczęli kształcenie w 2019 i 2020 roku). Można zastanawiać się, jakie warunki rozwoju, a w szczególności jaką ofertę zajęć realizowanych w ramach programu kształcenia są w stanie zaoferować swoim doktorantom te szkoły.

Równie ważna, a w istocie ważniejsza niż liczba doktorantów kształconych w szkołach doktorskich jest liczba nadawanych stopni. Zwiększenie skuteczności kształcenia (odsetka osób uzyskujących stopień doktora w odniesieniu do liczby rozpoczynających kształcenie) było jednym z głównych, jeśli nie najważniejszym celem zmian w modelu kształcenia zainicjowanych ustawą z roku 2018. Choć, według wiedzy autorów, nie określono ilościowych oczekiwań w tym zakresie, wydaje się, że oczekiwania te sięgają wyraźnie ponad 50%.

W praktyce może się jednak okazać, że efektywność ta będzie znacznie niższa od oczekiwań. Składa się na to wiele przyczyn, m.in.:

- poziom stypendiów (porównywalny z płacą minimalną), zmuszający doktorantów do szukania dodatkowych źródeł dochodów (mimo ustawowych ograniczeń w podejmowaniu zatrudnienia w sektorze akademickim), co w naturalny sposób ogranicza możliwości uzyskania stopnia naukowego w zakładanym terminie, bądź prowadzi do rezygnacji z kształcenia,
- wspomniane wcześniej problemy związane z COVID-19, mające podobne skutki (wydłużenie procesu, rezygnacje),
- niezbyt dobre warunki i jakość kształcenia, zwłaszcza w przypadku szkół niezdolnych do zgromadzenia odpowiedniej masy krytycznej.

Można wszakże wyobrazić sobie jeszcze gorszy scenariusz. W „trosce” o zapewnienie oczekiwanej skuteczności kształcenia doktorantów (jest ona jednym z kryteriów ewaluacji szkół doktorskich), a także „uchronienia” promotorów od przewidzianych w ustawie konsekwencji związanych z niepowodzeniami podopiecznych, nastąpi obniżenie wymagań związanych z nadaniem stopnia doktora. Należy jednak mieć nadzieję, że ustawowe regulacje zwiększające transparentność procesu recenzowania rozpraw doktorskich zapobiegą skrajnym nadużyciom w tym zakresie.

W tym miejscu warto również zwrócić uwagę na sytuację ekonomiczną młodych doktorów, której monitoring zaczął prowadzić Ośrodek Przetwarzania Informacji w ramach systemu ELA (Ekonomiczne Losy Absolwentów) w oparciu o dane ZUS. Pierwsze badanie przeprowadzone dla doktorów rocznika 2019. Warto zauważyć jednak, że w grupie młodych doktorów najwięcej zarabiały osoby łączące pracę na uczelni z inną pracą. Mediana i średnia z zarobków tylko uzyskiwanych na uczelni są zbliżone, ale już ogółem mediana jest o ok 1 tys. zł niższa od średniej¹⁸. Świadczy to m.in. o ograniczonej atrakcyjności finansowej pracy na uczelni, co może pogłębiać trudności z naborem odpowiednich kandydatów do kształcenia na poziomie doktorskim oraz odpływ z sektora nauki i szkolnictwa wyższego części nowo wypromowanych doktorów.

Zmiany instytucjonalne

Ustawa, określając ogólne zasady organizacji kształcenia doktorantów, pozostawiła uczelniom i innym uprawnionym do kształcenia doktorantów instytucjom znaczną swobodę w zakresie rozwiązań doty-

¹⁸ ELA Ekonomiczne Losy Absolwentów 2021: Doktorzy 2019. Porównanie placówek naukowych i dziedzin nauki: zarobki i bezrobocie. <https://ela.nauka.gov.pl/pl/experts/reports/doctors?searchType=DOCTORS&levelType=NATIONAL&offset=0&limit=10&graduationYear=2019> (dostęp: 28.01.2022); ELA Ekonomiczne Losy Absolwentów 2021: Doktorzy 2019 Wynagrodzenia; <https://ela.nauka.gov.pl/pl/experts/reports/doctors?searchType=DOCTORS&levelType=NATIONAL&offset=0&limit=10&graduationYear=2019> (dostęp: 28.01.2022).

czących organizacji szkół doktorskich. W efekcie mamy znaczną różnorodność rozwiązań strukturalnych i modeli zarządzania, wynikającą z regulacji przyjętych w aktach wewnętrznych podmiotów prowadzących szkołę dokorską (m.in. w statutach uczelni i regulaminach szkół doktorskich)¹⁹.

Organizacja szkół doktorskich podlega ewolucyjnym zmianom wynikającym z własnych doświadczeń i analizy rozwiązań przyjętych przez inne instytucje, czego dowodem są zmieniające się treści wewnętrznych aktów prawnych w stosunku do pierwotnych uchwalonych w 2019 roku²⁰. Rzadziej zmiany te wynikają z przyjętej strategii rozwoju. Badania zrealizowane w ramach projektu MEiN-PW „Polsko-ukraińska współpraca instytucji przedstawicielskich reprezentujących rektorów, na rzecz doskonalenia działania uczelni”, wskazują, że jedynie w trzech szkołach doktorskich (z 47 będących przedmiotem analizy) opracowano dokument strategiczny wyznaczający kierunki ich rozwoju²¹.

W ramach tej różnorodności niektóre uczelnie potraktowały ustawę z 2018 roku jako bodziec do istotnych projakościowych zmian, wychodząc poza schemat dotychczas prowadzonych studiów doktorskich, przyjmując i stopniowo pogłębiając nowe rozwiązania i dobre praktyki zaczerpnięte z doświadczeń międzynarodowych. Inne uczelnie starały się zachować w maksymalnym stopniu dotychczasowy model kształcenia, tworząc jedną szkołę dokorską w zakresie wszystkich posiadanych uprawnień oraz dostosowując rozwiązania funkcjonujące w ramach prowadzonych dotychczas studiów doktorskich do przepisów nowej ustawy. Zważywszy na krótki czas, jaki ustawodawca dał uczelniom na opracowanie i implementację nowej koncepcji kształcenia doktorantów, takie podejście wydaje się być racjonalne, jeśli w kolejnym etapie nastąpi doskonalenie przyjętych rozwiązań, tak aby w pełni wykorzystać możliwości wynikające z przepisów ustawy. Można się jednak obawiać, że część uczelni zadowoli się wprowadzonymi – pod szyldem działań o charakterze ewolucyjnym (nie rewolucyjnym) – minimalistycznymi rozwiązaniami, a w istocie zmianą nazewnictwa.

Dobrym przykładem ilustrującym zróżnicowanie podejścia do zmian, a w istocie przywiązanie do „tradycji”, jest sposób potraktowania kwestii interdyscyplinarności szkół doktorskich. Kształcenie doktorantów miałoby charakter prawdziwie interdyscyplinarny, gdyby wszyscy doktoranci kształcenie w danej (interdyscyplinarnej!) szkole realizowali w znacznej części wspólny program, obejmujący tematykę wielodyscyplinarną, a rekrutacja kandydatów odbywała się w drodze konkursu, obejmującego wszystkich potencjalnych doktorantów kształconych w szkole. Takie rozwiązanie wydaje się wynikać literalnie z przepisów ustawy. W praktyce jednak uczelnie – przy akceptacji Ministerstwa dla przedstawianych koncepcji szkół doktorskich (prezentowanych m.in. w trakcie obrad ogólnopolskiej debaty NKN Forum, zorganizowanej, 20 marca 2019 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, z udziałem ówczesnego wicepremiera, ministra nauki i szkolnictwa wyższego, Jarosława Gowina) – tworząc programy kształcenia wyodrębniły „ścieżki” odpowiadające poszczególnym dyscyplinom reprezentowanym w szkole, a w procesie rekrutacji przeprowadzają oddzielne postępowania konkursowe dla kandydatów deklarujących przypisanie do danej dyscypliny. Przy takim podejściu,

¹⁹ M. Jaworska, T. Pietrzykowski, Szkoły doktorskie: uwarunkowania prawne i organizacja, [w:] D. Antonowicz, A. Machnikowska, A. Szot (red.), *Innowacje i Konserwatyzm 2.0. Polskie uczelnie w procesie przemian*, Toruń 2020; N. Kraśniewska, E. Pabjańczyk-Wlazło, *Szkoły doktorskie w Polsce – rozwiązania organizacyjne i zarządcze. Pierwsze doświadczenia po reformie*, [w:] I. Degtyarova, J. Woźnicki (red.), *Polsko-ukraińska współpraca instytucji przedstawicielskich reprezentujących rektorów, na rzecz doskonalenia działania uczelni*, Raport końcowy realizacji Projektu MEiN-PW, Warszawa 2021.

²⁰ N. Kraśniewska, E. Pabjańczyk-Wlazło, *Szkoły doktorskie w Polsce – rozwiązania organizacyjne i zarządcze. Pierwsze doświadczenia po reformie*, [w:] I. Degtyarova, J. Woźnicki (red.), *Polsko-ukraińska współpraca instytucji przedstawicielskich reprezentujących rektorów, na rzecz doskonalenia działania uczelni*, Raport końcowy realizacji Projektu MEiN-PW, Warszawa 2021.

²¹ N. Kraśniewska, E. Pabjańczyk-Wlazło, *Szkoły doktorskie w Polsce...*, op. cit.

uzasadnionym zwłaszcza w przypadku szkoły obejmującej znaczną liczbę dyscyplin, interdyscyplinarność kształcenia pozostaje często iluzoryczna.

Opisany sposób traktowania przez uczelnie kwestii interdyscyplinarności szkół doktorskich znajduje jednakże racjonalne uzasadnienie. Do prowadzenia badań interdyscyplinarnych i kształcenia interdyscyplinarnego zniechęcają regulacje niezwiązane bezpośrednio z kształceniem doktorantów, lecz mające istotny wpływ na ocenę efektów tego kształcenia, dotyczące ewaluacji działalności naukowej (dokonywanej w poszczególnych dyscyplinach), w tym przypisywania publikacji do konkretnej dyscypliny, a także doświadczenia związane z traktowaniem wniosków grantowych o charakterze interdyscyplinarnym przez krajowe instytucje finansujące badania naukowe. Interdyscyplinarności nie sprzyja też konieczność zadeklarowania przez każdego z doktorantów, a w istocie nawet przez każdego kandydata na doktoranta (jeszcze przed rozpoczęciem kształcenia), dyscypliny naukowej, do której przypisana będzie rozprawa doktorska.

Powracając do bardziej ogólnej kwestii ewolucji przyjętych rozwiązań dotyczących kształcenia doktorantów, w okresie do roku 2025 zmian można oczekiwać m.in. w zakresie:

- szerszego włączenia podmiotów zewnętrznych w strukturę szkół doktorskich (a nie tylko we fragment samego procesu kształcenia); być może także podmiotów zagranicznych, choć wiąże się to z przełamywaniem rozlicznych barier wynikających z regulacji prawnych,
- pogłębiania międzynarodowego charakteru szkół doktorskich: rozszerzenia oferty kształcenia w języku angielskim, tworzenia bardziej atrakcyjnych warunków kształcenia dla kandydatów z zagranicy; większego udziału naukowców z zagranicy w prowadzeniu zajęć i stopniowego przechodzenia na prowadzenie szkoły wyłącznie w języku angielskim,
- zwiększenia elastyczności w zakresie form kształcenia – wykorzystania możliwości kształcenia w trybie zdalnym/mieszanym i hybrydowym, upowszechnienie form aktywizujących doktorantów (warsztaty, projekty itp.), a także upowszechnienie modelu hybrydowego jako sposobu realizacji różnych form współpracy naukowej, w szczególności o charakterze międzynarodowym (spotkania robocze, seminaria, konferencje),
- modyfikacji systemu stypendialnego i innych form „dofinansowania” doktorantów (powszechnego z uczelniami zagranicznymi finansowania doktorantów ze środków będących w dyspozycji promotora, organizowanych przez szkołę konkursów, mini-grantów itp.) i tworzenia w ten sposób warunków kształcenia choć w pewnym stopniu konkurencyjnych wobec ofert instytucji spoza sektora szkolnictwa wyższego i nauki,
- optymalizacji struktur zarządzania szkołami oraz desygnowania właściwych osób do kierowania szkołami (wybitne osiągnięcia naukowe nie są najważniejszym kryterium wyboru takiej osoby),
- działań zmierzających do doskonalenia kompetencji promotorów, m.in. w związku z przewidzianymi w ustawie konsekwencjami związanymi z brakiem sukcesów podopiecznych.

Pewnym impulsem do wprowadzania zmian może być ocena śródkresowa – powszechna w uczelniach zagranicznych, lecz stanowiąca istotne *novum* w naszym kraju, której wyniki w odniesieniu do pierwszej „fali” doktorantów, którzy rozpoczęli kształcenie w 2019 roku, będą znane zapewne jeszcze w 2022 roku.

Potencjalnie największy wpływ na zmiany w funkcjonowaniu szkół doktorskich będzie miał proces ewaluacji tych szkół. Wiele zależy przy tym od sposobu jego realizacji, a zwłaszcza stopnia determinacji w egzekwowaniu przepisów ustawy, dotyczących m.in. kompetencji doktora, określonych przez deskryptory poziomu 8 Polskiej Ramy Kwalifikacji (PRK). Biorąc pod uwagę ogólnie niechętny stosunek środowiska naukowego, z którego wywodzą się członkowie KEN, do PRK, można mieć wątpliwości, czy ocena nie będzie „utrwaleniem” tradycyjnego sposobu myślenia o kształceniu doktorantów, odzwier-

ciędlącego problem z właściwym rozumieniem istoty kształcenia (głównym „produktem” tego kształcenia jest człowiek, a nie jego publikacje i rozprawa doktorska), nieuwzględniającego zmian w otoczeniu uczelni i trendów międzynarodowych. Grozi to w praktyce powieleniem kryteriów oceny działalności naukowej (mimo regulacji wskazujących na odmienne cele i charakter tego procesu), zamiast oceny przygotowania doktoranta do różnych karier zawodowych, nieograniczających się do pracy na uczelni lub jednostce badawczej. Interesujące też będzie, na ile poważnie zostanie potraktowana kwestia oceny jakości sprawowania opieki nad doktorantami (co powinno obejmować także ocenę przygotowania do sprawowania opieki, wykraczającego daleko poza posiadanie odpowiedniego dorobku naukowego), a także interdyscyplinarności szkół doktorskich (rzetelne zbadanie tego zagadnienia wymagałoby nie tyle analizy przyjętych w uczelni regulacji, co analizy zestawu modułów kształcenia zrealizowanych przez poszczególnych doktorantów).

Efekty ewaluacji szkół doktorskich będą w znacznym stopniu zależały od doboru ekspertów przeprowadzających ocenę oraz podejścia KEN do kryteriów określonych w rozporządzeniu. Dokonywanie oceny „sposobu weryfikacji efektów uczenia się dla kwalifikacji na poziomie 8 PRK”, czy ocena stopnia przygotowania promotorów do sprawowania opieki nad doktorantami wymaga kompetencji wykraczających poza umiejętność prowadzenia wysokiej jakości badań naukowych zapewniających odpowiedni dorobek publikacyjny.

Dostrzegając pewne problemy związane z ewaluacją szkół doktorskich, warto wskazać także potencjalne, być może nieoczywiste ale ważne korzyści, jakie może ona przynieść. Być może perspektywa konieczności poddania się ewaluacji skłoni podmioty prowadzące szkoły kształcące nielicznych doktorantów do szerszej współpracy, zwłaszcza w zakresie tworzenia i oferowania doktorantom rozmaitych form zajęć, w tym seminariów, lub korzystania z oferty innych instytucji. Doświadczenia w zakresie kształcenia zdalnego zdobyte w okresie pandemii ułatwiłyby tego typu współpracę.

Elementy prognozy do roku 2030

Kształt systemu kształcenia doktorantów w roku 2030 będzie w znacznej mierze efektem działania czynników zewnętrznych wobec uczelni, w tym przede wszystkim

- strategicznych i krótkookresowych celów polityki państwa i sposobu ich realizacji, w tym działań legislacyjnych mających wpływ na kształcenie doktorantów, wynikających tych celów lub doraźnych potrzeb lub interesów,
- poziomu finansowania szkolnictwa wyższego i nauki, uzależnionego w znacznym stopniu od ogólnej sytuacji gospodarczej w kraju,
- trudnych do przewidzenia zjawisk, takich jak rozwój COVID-19 i przyszłych pandemii czy rozwój nowych, przełomowych technologii.

Wiele problemów, które występują i będą występować w kształceniu doktorantów jest wyraźnie demonstrowany przez obecny rząd, a w znacznym stopniu także przez poprzednie rządy, brak uznania dla nauki jako czynnika prorozwojowego. Przekłada się to bezpośrednio na poziom finansowania uczelni i innych instytucji działających w systemie szkolnictwa wyższego i nauki i skazuje te instytucje na regres w porównaniu z krajami, które do wzmocnienia swojego potencjału innowacyjnego wykorzystują m.in. fundusze europejskie związane z planami odbudowy.

Takie podejście władz centralnych stawia pod znakiem zapytania możliwość istotnego podniesienia jakości kształcenia doktorantów, gdyż – jak to wyraźnie stwierdził podczas konferencji prasowej zorganizowanej w trakcie obrad NKN Forum, 20 marca 2019 roku na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, ówczesny wicepremier, minister nauki i szkolnictwa wyższego, Jarosław Gowin „reformacja

kształcenia doktorantów (...) może powieść się tylko pod warunkiem co najmniej takiego wzrostu nakładów na naukę i szkolnictwo wyższe, jaki przewiduje ustawa²².

Kondycja finansowa uczelni i innych instytucji naukowych, przekładająca się bezpośrednio na możliwości finansowania osób kształcących się w szkołach doktorskich, może też spowodować większy od zamierzonego spadek liczby doktorantów, szczególnie w tych obszarach istotnych dla rozwoju nowoczesnej gospodarki, gdzie rynek pracy przedstawia znacznie bardziej atrakcyjne oferty zatrudnienia. Warto w tym kontekście zauważyć, że w algorytmie podziału subwencji nie ma środków dedykowanych wprost doktorantom, ich badaniom ani samym szkołom doktorskim. Tzw. składnik doktorancki jedynie w uczelniach badawczych (IDUB) ma wagę 10%, zaś w pozostałych uczelniach akademickich jedynie 5%, kształcenie doktorantów objęte jest bowiem subwencją ogólnie przeznaczoną na działalność naukową jak i dydaktyczną.

Wątpliwości pogłębia niejasna przyszłość programów wykorzystywanych obecnie do dofinansowywania doktorantów, takich jak „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” i „Doktorat wdrożeniowy”, oraz programów Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej umożliwiających wspieranie doktorantów z zagranicy, takich jak „STER - Umiejdzynarodowienie szkół doktorskich”. W związku z tym prawdopodobne jest nasilenie procesu migracji potencjalnych doktorantów – podejmowania kształcenia za granicą (niewykluczone, że także w trybie hybrydowym lub wirtualnym) lub w uczelniach zagranicznych otwierających swoje filie w Polsce. Trudno ocenić, czy ubytek rodzimych doktorantów będzie rekompensowany przez napływ kandydatów z krajów sąsiadujących.

Nic nie wskazuje na to, aby w dającej się przewidzieć przyszłości nastąpiła pro jakościowa koncentracja kształcenia doktorantów w instytucjach stwarzających najlepsze warunki kształcenia. Wdrożenie takiego rozwiązania, naruszającego interesy wielu środowisk, wymagałoby przede wszystkim woli politycznej, a także odwagi i determinacji w jego realizacji. Ponadto musiałoby być oparte na wynikach ewaluacji działalności naukowej przeprowadzonej w oparciu o jasne akceptowane przynajmniej przez większość środowiska kryteria i procedury. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń („rozmywanie” pro jakościowych założeń reformy w trakcie prac nad ustawą 2.0, chaotyczne i nieprzemyślane poczynania związane z ewaluacją, przy braku gwarancji, że kolejne ewaluacje nie będą dotknięte podobnymi „przypadłościami”) można z dużym prawdopodobieństwem zakładać, że przez najbliższą dekadę będzie charakteryzowało „trwanie w rozproszeniu”, a być może pogłębianie tego rozproszenia. Ewaluacja działalności naukowej i ewaluacji szkół doktorskich oraz decyzje podjęte w ich wyniku umożliwią ostateczną weryfikację tego założenia.

Nie jest natomiast wykluczone, że w ramach jednej z kolejnych nowelizacji ustawy nastąpi przywrócenie możliwości prowadzenia przez niektóre podmioty niestacjonarnego kształcenia doktorantów, zwłaszcza w przypadku doktoratów realizowanych we współpracy z instytucjami z otoczenia społeczno-gospodarczego, oraz wprowadzona zostanie związana z większą elastycznością w zakresie czasu realizacji kształcenia.

Jakkolwiek decyzje podejmowane na szczeblu centralnym mają istotny wpływ na ewolucję modelu kształcenia doktorantów, efekty tego kształcenia zależą w znacznym, a być może decydującym stopniu od działań podejmowanych przez uczelnie i prowadzone przez nie szkoły doktorskie.

Trudno o duży optymizm w tym zakresie. O ile uczelnie podejmują i zapewne będą podejmować w przyszłości starania o zapewnienie możliwości prowadzenia szkół doktorskich i zwiększanie liczby osób kształconych w tych szkołach, to już kwestia starań zmierzających do doskonalenia jakości oferowanego kształcenia może budzić poważne wątpliwości. Zaledwie 9 spośród 114 instytucji prowadzących szkoły doktorskie należy do European University Association Council for Doctoral Education (EUA CDE)

²² Gowin: doktorantów jest dziś w Polsce za dużo... op. cit.

– stowarzyszenia działającego na rzecz tworzenia nowych i doskonalenia istniejących rozwiązań dotyczących kształcenia doktorantów i oferującego uczelniom rozmaite formy wsparcia w tym zakresie. Trudno zatem zakładać, że polskie uczelnie – w swej masie – będą śledzić nowe europejskie i globalne innowacje i trendy rozwojowe w kształceniu doktorantów, analizować działania uczelni zagranicznych i wdrażać dobre praktyki w tym zakresie, nie wspominając o aktywnym udziale w tworzeniu tych trendów. Bardziej prawdopodobne jest, że niektóre z nich skoncentrują swoje działania pro jakościowe na staraniach o przydzielenie większej liczby „punktów ministerialnych” uczelnianemu wydawnictwu i zachęcaniu doktorantów do publikowania w nim rezultatów realizowanych badań.

Pewne nadzieje można wiązać z udziałem polskich uczelni w inicjatywie Uniwersytetów Europejskich, zwłaszcza ze względu na postępujący proces wiązania tej inicjatywy realizowanej w ramach programu Erasmus+ z programem Horyzont Europa. Ale znów z dobrodziejstw tego projektu korzystać będzie zaledwie mała część uczelni prowadzących szkoły doktorskie – w znacznym stopniu uczelnie członkowskie EUA CDE.

Wprowadzanie istotnych zmian w zakresie kształcenia doktorantów na uczelni wiąże się często z podobnymi problemami, jakie występują na poziomie centralnym. Zmiany takie stanowią zagrożenie dla interesów wielu grup społeczności akademickiej, istotny problem stanowi też bariera mentalna – przywiązanie do status quo, a wręcz strach przed zmianami.

Jako przykład może służyć znowu kwestia interdyscyplinarności kształcenia i badań. Przy braku działań na poziomie centralnym stymulujących zmiany w tym zakresie, a wręcz trudnościach piętrzących się przed „śmiakami” próbującymi formułować i rozwiązywać problemy badawcze wykraczające poza ramy jednej dyscypliny naukowej, doktoranci są kształceni tak, aby przynieść korzyść przede wszystkim uczelni, pozostawiając „na boku” interes społeczny. Takie „okopywanie się w opłotkach” poszczególnych dyscyplin może jednak się okazać – w dłuższej perspektywie czasu – strategią nieskuteczną ze względu na wyraźną preferencję w finansowaniu ze środków programów europejskich projektów interdyscyplinarnych, zmierzających do rozwiązywania problemów istotnych dla rozwoju społeczeństw (*challenge-based research*).

Wnioski i rekomendacje

Perspektywy rozwoju systemu kształcenia doktorantów w naszym kraju nie wyglądają zbyt optymistycznie. Ustawa z 2018 roku, wprowadzająca pozytywne, choć niedostatecznie daleko idące rozwiązania, nie przyniesie zapewne oczekiwanych efektów ze względu na niespełnienie warunku jej „zadziałania” – odpowiedniego poziomu finansowania instytucji kształcących doktorantów.

W efekcie, obok planowanego – być może głębszego niż zakładano – spadku liczby doktorantów, problemem stanie się zapewnienie odpowiedniej jakości kształcenia (w tym jakości badań prowadzonych przez doktorantów). Brak woli politycznej dla przeprowadzenia procesu koncentracji kształcenia w instytucjach stwarzających doktorantom odpowiednie warunki prowadzenia badań i ogólnego rozwoju, przedkładanie lokalnych ambicji ponad interes doktorantów – niechęć do współpracy i korzystania z zasobów i dorobku innych instytucji (krajowych i zagranicznych), ułatwionego w wyniku rozwoju technik ICT, może doprowadzić do tego, że nowe rozwiązanie w postaci szkół doktorskich okaże się niewiele lepsze od powszechnie i słusznie krytykowanego modelu studiów doktoranckich, a z pewnością nie przybliży nas do osiągnięć krajów mogących stanowić wzór do naśladowania.

Trawestując Lotariusza I, można by rzec: Czasy się zmieniają, ale my niekoniecznie razem z nimi.

Bibliografia

- Commission staff working document accompanying the documents “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European strategy for universities” and “the Commission Proposal for a Council Recommendation on building bridges for effective European higher education cooperation”, Strasbourg, 18.01.2022 SWD(2022) 6 final, COM(2022) 16 final. <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-01/accompanying-staff-working-document-higher-education-package.pdf> (dostęp: 23.01.2022).
- Doktoranci na studiach doktoranckich (dane GUS), https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_studia_doktoranckie_2020 (dostęp: 18.01.2022).
- Doktoranci w szkołach doktorskich (dane GUS), https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_szkoly_doktorskie_2020 (dostęp: 18.01.2022).
- Doktoranci w szkołach doktorskich w poszczególnych województwach (dane GUS), https://radon.nauka.gov.pl/raporty/Doktoranci_szkoly_doktorskie_mapa_2020 (dostęp: 18.01.2022).
- ELA Ekonomiczne Losy Absolwentów 2021: Doktorzy 2019 Wynagrodzenia. <https://ela.nauka.gov.pl/pl/experts/reports/doctors?searchType=DOCTORS&levelType=NATIONAL&offset=0&limit=10&graduationYear=2019> (dostęp: 28.01.2022).
- ELA Ekonomiczne Losy Absolwentów 2021: Doktorzy 2019. Porównanie placówek naukowych i dziedzin nauki: zarobki i bezrobocie. <https://ela.nauka.gov.pl/pl/experts/reports/doctors?searchType=DOCTORS&levelType=NATIONAL&offset=0&limit=10&graduationYear=2019> (dostęp: 28.01.2022).
- Gowin J.: doktorantów jest dziś w Polsce za dużo, Nauka w Polsce, 20.03.2019, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C33303%2CGowin-doktorantow-jest-dzis-w-polsce-za-duzo.html> (dostęp: 23.01.2022).
- Hasgall A., Saenen B., Borrell-Damian L., Doctoral education in Europe today: approaches and institutional structures, European University Association 2019, <https://eua.eu/resources/publications/809:doctoral-education-in-europe-today-approaches-and-institutional-structures.html> (dostęp: 23.01.2022).
- Igielska B., Prof. Kulczycki: Minister Czarnek ośmiesza ewaluację nauki, Prawo.pl, 3.11.2021; <https://www.prawo.pl/student/ewaluacja-uczelni-wywiad-z-e-kulczyckim,511528.html> (dostęp: 25.01.2022).
- Jaworska M., Pietrzykowski T., Szkoły doktorskie: uwarunkowania prawne i organizacja, [w:] D. Antonowicz, A. Machnikowska, A. Szot (red.), Innowacje i Konserwatyzm 2.0. Polskie uczelnie w procesie przemian, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2020.
- Kraśniewska N., Pabjańczyk-Wlazole E., Szkoły doktorskie w Polsce – rozwiązania organizacyjne i zarządcze. Pierwsze doświadczenia po reformie, [w:] I. Degtyarova, J. Woźnicki (red.), Polsko-ukraińska współpraca instytucji przedstawicielskich reprezentujących rektorów, na rzecz doskonalenia działania uczelni, Raport końcowy realizacji Projektu MEiN–PW, Warszawa 2021.
- Kraśniewski A., Lewicki J., Model kształcenia doktorantów i ocena jego jakości [w:] red. J. Woźnicki, Transformacja Akademickiego Szkolnictwa Wyższego w Polsce w okresie 30-lecia 1989-2019, Warszawa 2019.
- New ESF-cofounded feasibility study calls for a single European Researcher Development Framework, <https://cordis.europa.eu/article/id/125807-new-esfcofounded-feasibility-study-calls-for-a-single-european-researcher-development-framework> (dostęp: 23.01.2022).
- Peer Review Poland’s Higher Education and Science System, Horizon 2020 Policy Support Facility, European Commission, Publications Office of the European Union, Luxembourg: 2017, https://ec.europa.eu/research-and-innovation/sites/default/files/rio/report/PSF-Peer_review_Poland_FINAL%2520REPORT.pdf (dostęp: 23.01.2022).
- Rzecznik MEiN: od nowego roku akademickiego kształcenie doktorantów możliwe w zwykłym trybie, Nauka w Polsce, 21.07.2021; <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C88671%2Crzecznik->

-
- mein-od-nowego-roku-akademickiego-ksztalcenie-doktorantow-mozliwe-w (dostęp: 25.01.2022).
- Sewastianowicz M., MEiN złagodzi skutki ewaluacji uczelni - jest już projekt, *prawo.pl* 3.12.2021; <https://www.prawo.pl/student/mimo-kategorii-b-mozna-bedzie-prowadzic-szkole-doktorska,511900.html> (dostęp: 25.01.2022).
- Szkoły doktorskie, RAD-on; <https://radon.nauka.gov.pl/dane/szkoly-doktorskie> (dostęp: 18.01.2022)
- Urponen M., Doctoral education for the future – drivers and needs for development, *EUA Council for Doctoral Education*, 28 August 2019, <https://eua-cde.org/the-doctoral-debate/123:doctoral-education-for-the-future-%E2%80%94-drivers-and-needs-for-development.html> (dostęp: 25.01.2022).
- W wykazie prac legislacyjnych projekt dotyczący studiów doktoranckich, *Nauka w Polsce*, 23.11.2021; <https://scienceinpoland.pap.pl/aktualnosci/news%2C90304%2Cw-wykazie-prac-legislacyjnych-projekt-dotyczacy-studiow-doktoranckich.html> (dostęp: 25.01.2022).
- Wiceszef MEiN: chcemy, aby doktoranci mogli ukończyć studia na uniwersytetach, które utracą uprawnienia do prowadzenia szkół doktorskich, *Nauka w Polsce*, 19.07.2021; <https://scienceinpoland.pap.pl/aktualnosci/news%2C88636%2Cwiceszef-mein-chcemy-aby-doktoranci-mogli-ukonczyz-studia-na-uniwersytetach> (dostęp: 25.01.2022).